

זוג חסידות מקיבוץ טירת צבי שובר שיאיים עולמיים

כתבו: ד"ר יוסי לשם, חיים מויאל
צילמו: רונן וטורי ויובל אסדו

לראשונה בהיסטוריה זוג חסידות לבנות מצליח, כנגד כל הסיכויים, לגדל שני גוזלים בקיבוץ טירת צבי שבעמק בית שאן, בתנאי חום של עד 43 מעלות צלסיוס בצל! "החסיד" נצפה פעמים רבות מביא במקורו מים וקש רטוב כדי לצנן את הגוזלים ולהשקותם.

עד כמה שידוע לנו זוהי הפעם הראשונה בהיסטוריה שחסידה משתמשת בכלים כדי לפתור בעיה פיזיולוגית. סיפור הדרמה שסופו טוב תועד בשידור ישיר באינטרנט ובעדשת מצלמתם של רונן וטורי ויובל אסדו.

צילם: רונן וטורי

החסידה מוליפה מים על המזלים כדי לקרר אותם.

1

בסיפור המרתק הזה יש את כל המוטיבים המצויים בטלנובלה תוצרת ישראל. יש בו חסידה פצועה ומשוללת יכולת תעופה. יש פני הגלובוס ומשוללת יכולת תעופה. יש "חסיד" המחזיר אחר החסידה ומנסה בכל מאודו לשדל אותה בשרמנטיות וללא לאות, אך ללא הועיל מזה ארבע שנים תמימות (המשוללת לשבע השנים בסיפורם של יעקב ורחל).

יש גם מאהבת חדשה, צעירה ובריא, שלא מוותרת ומצליחה לשדלו להקים משפחה ולהירגע. ולבסוף - הצלחה בגידול שני צאצאים סלבריטאים כנגד כל הסיכויים וההערכות. הסיפור הזה הסעיר את המדינה מעל גלי האתר, ובאתר האינטרנט באביב-קיץ של שנת 2007 שודרה הדרמה ב"לייב ראליטי" (היו למעלה מ-165,000 כניסות) - לראשונה בישראל שידור ישרי "מחדר השינה" של החסידות.

שיא נוסף קשור לעובדה שזהו עד כמה שידוע הזוג הדרום-מזרחי ביותר בעולם של חסידות מקננות בהצלחה. הסיפור התחיל כאשר עיריית ואבנר יוגב-רותם, חברי טירת צבי, מצאו באביב 2003 חסידה פצועה שטופלה בפנינת החי של הקיבוץ. בתוך שבועיים הצליחה הנקבה למשוך זכר נודד שנענה להזמנתה, נחת אל זרועותיה השבורות והחל את תהליך

2

צילום: ד"ר יוסי לשם

החיזור בעקשנות באמצעות נקישות מקור שנשמעו למרחקים מקצהו של עמוד חשמל הסמוך לפינת החי.

הזכר החל לבנות קן על קצה העמוד, אך הזרדים נשמטו לקרקע. בעקבות זאת העלו חברי הקיבוץ לראש העמוד משטח ועליו צמיג טרקטור, שאותו מילא החסיד בחומר קינון. אלא שזה לא היה כל כך פשוט, כי הנקבה לא הייתה מסוגלת לעלות לקן שהזכר החל לטרוח עליו

סדרות של חיזורים, הזדווגויות תכופות ושיפוץ הקן התמסדו השניים, והכול נראה ורוד; מזג האוויר היה נוח למדי, המזון בבריכות הדגים היה תמיד בשפע ומין, וכן המכרסמים בשדות (אגב, עצם העובדה כי השדות החקלאיים של טירת צבי ושדה אליהו מוגנים באמצעות הדברה ביולוגית משפיעה לטובה על החסידות).

תהליך החיזור שהתחיל בתחילת האביב היה מורכב מהקשות מקור מהירות של שני בני הזוג שנשמעו למרחוק. בתחילה התחיל הזכר את חיזוריו בתנוחת דגירה כשהוא זוקר את צווארו מעלה תוך כדי הרטטת ראשו מצד לצד, ואז כשהכול היה כשורה פרסו שני בני הזוג את כנפיהם לצדדים וניענעו את ראשם מעלה-מטה בשילוב נקישות מקור רעשניות (אגב, מכאן גזור שמן הערבי של החסידות - "לקלק").

נקישות המקור (שהרי החסידות משוללות מיתרי קול ואינן יכולות לקרוא) נמשכו גם כשהיו גוזלים בקן, והן נועדו כנראה להביע שמירת אמונים ואהבה. ידוע אצל החסידות, כי שני בני הזוג נאמנים זה לזה כל ימי חייהם, למעט מקרים ספורים של בגידות, התקשרות חדשה בעקבות פציעה (כמו בסאגה שלפנינו) או מוות של אחד מבני הזוג. התברר כי ריטואל החיזור קצר ככל שבני הזוג ותיקים יותר.

באירופה מתחילים החיזורים במחצית מרס, וזאת עם הגעתה של הנקבה "מפונדק החורף" שלה באפריקה. הזכר שמגיע מוקדם יותר עסוק בבניית הקן ושיפוצו, ורק לאחר מכן הנקבה מצטרפת אליו.

החסידות נוהגות לחזור לקן הישן מדי שנה, למעט מקרים מעטים כגון מפגעים סביבתיים באזורי הקינון. חסידות רבות בוחרות לקנן בקרבה למשכנות האדם, כמו על גגות בתים, כנסיות ומגדלים (באירופה), ועל עמודי חשמל, עצי איקליפטוסים וברושים (בישראל). בהקשר זה חשוב לציין כי חסידות לא מעטות מוצאות את מותן מהתחשמלות על עמודי חשמל שעליהם הן בונות קן או נחות (ראו מאמר בנידון בגיליון טבע הדברים מספר 146). מאחר שבכל שנה החסידות

3

צילום: רונן וטורי

4

צילום: רונן וטורי

משפצות את הקן, יש מקרים באירופה שקינן מגיע עם השנים לקוטר של שני מ' ולגובה של כמעט שלושה מ'.

בעמק בית שאן היו בעבר ניסיונות קינון כושלים, כמו על עץ איקליפטוס בקרבת קיבוץ טירת צבי (שנטש בגלל הפרעות של עורבים חמסניים), בתל רחוב וברשפים. מעניין לציין כי בקן של הזוג מטירת צבי התגלתה תופעה מרגשת בדומה לסיפור המפורסם של לאה גולדברג "דירה להשכיר", כשבקומה הראשונה של קן החסידה (בסיס המשטח) קיננו בהצלחה דרורי בית, בקומה השנייה (בחללים שנוצרו בין העמוד למשטח) קינן בהצלחה זוג דררות ובקומת הגג קינן זוג החסידות שלנו.

בדרום הגולן - המעוז העיקרי של החסידות המקננות בהצלחה מזה שנים (ראו לעיל), נצפו גם ניסיונות שכשלו. כך למשל בנאות גולן, אבני איתן, אליעד ואפילו בנפח שבצפון הרמה. במרכז הארץ קיננו החסידות על ברוש קטום ראש בבאר טוביה, המתאים מאוד לפסוק המקראי: "אֶשֶׁר-שָׁם, צִפְרִים יִקְנְנוּ; תְּסִדֶּה, בְּרוּשִׁים בַּיְתָה" (תהלים ק"ד, י"ז). בספארי ברמת גן ובגן הזואולוגי ברמת אביב היו ויש הצלחות קינון יפות של החסידות. במהלך חודש מרס הטילה הנקבה הצעירה ביצים, במרווחי זמן של יומיים בין ביצה אחת לשנייה (כשבאירופה הממוצע לרוב ארבע עד חמש ביצים).

באופן רגיל נמשכת הדגירה כחודש, והיא מתבצעת על ידי שני בני הזוג. במקרה הזה דאגה האם להצל על הביצים בכנפיה והזכר היה עסוק בהבאת המזון, שיפוץ הקן וחשיבה יוצרת. בתחילת מאי 2007 בקעו שלושה גוזלים; אחד מהם מצא את

1. האם עם שני גוזלי בתרגילי תעופה לפני הפריחה הסופית מהקן.
2. "שחור-לבן על שחור-לבן. נזירות חסודות משמידת קולג' צופות על ה"חסיד" שנותר לבדו בקן בחורף.
3. החסידה מצלה על הגוזלים בקן, כשהיא נעה עם תנועת השמש על גבה כדי למנוע את הקרינה הישירה הקטלנית על הגוזלים.
4. מצלמת אינטרנט משוכללת שהוצבה מול הקן ושידרה 24 שעות ביממה במשך כל תקופת הקינון באתר האינטרנט www.birds.net.il.

3

לקן. לא היה ברור למה לזכר לבזבז אנרגיה בשיא החום כדי לשפץ את הקן.

הצלם רונן וטורי שנשלח לתעד את הקינון ועקב בריכוז רב אחר הפעולות המתבצעות בקן זיהה כי הזכר לא מביא קש לשיפוץ הקן אלא מביא לקן בכל כמה דקות קש רטוב (שצבעו כהה), כדי לצנן את הגוזלים. לאחר מעקב אחרי הזכר גילה רונן כי הוא אוסף את הקש במקורו במטע התמרים לא רחוק מהקן, צועד אתו כ-50 מ' וטובל אותו בשלולית מים סמוכה, משם הוא עף היישר לקן ומפזר את הקש מסביב לגוזלים.

בצהריים, בשיא החום, הקפיד הזכר להביא במקורו גם מים, והוא השקה את הגוזלים והתיי עליהם מים במקורו. החום הכבד והנחישות לשרידות הביאו ללא ספק את הזכר לפעול ביצירתיות מרשימה. ב-23 ביולי בשעה 09:00 נצפה הזכר מביא אל הקן חבל באורך של שלושה מ', לאחר שהטביל אותו בבריכת הדגים. בזמן המעוף השתלשל החבל כמו נחש ארוך מרגלי החוויאי. כשהחבל נחת בקן, מצצו הגוזלים ממנו מים במשך כעשר דקות. התופעה נצפתה כמה פעמים.

המעניין הוא, שחלוצי טירת צבי, שעלו מאירופה לקרקע כבר ב-1937 ובנו בתחילה יישוב "חומה ומגדל", כשהיו צריכים להתמודד עם תנאי הביטחון הקשים ותנאי החום הנוראיים חיפשו דרכים יצירתיות להתמודדות. כדי לקרר את ביתם הם נקטו בפתרון יצירתי, שבו נקטו באותם הימים גם במדבריות אריונה - קירור באמצעות desert cooler, טפטפות מים שהוצבו על חלונות עם רשת כפולה המכילה נסורת עץ. כך הם קיררו את האוויר הלוהט, וחסכו אנרגיה וציוד.

מדהים איך החסידות פעלו על פי אותו העיקרון כדי לקרר את גוזליהן. עד כמה שידוע לנו אין תיעוד כזה בספרות על שימוש בקש רטוב לקירור הגוזלים. בזמן עומסי חום כבדים שהגיעו עד ל-43 מעלות צלסיוס בצל ולמעלה מ-55 מעלות בקרינה ישירה לקן, נצפה הזכר מביא מים במקורו ומזליף במכוון מים צוננים על גופם של הגוזלים הקופחים. באירופה תופעה זו לא מוכרת והחסידות מסתפקות בנוזלים שיש במזונן (המורכב בעיקר בדוחיים, דגים, זוחלים ועוד).

פרופ' יורם יום-טוב צפה במחקריו על דרורי הירדן (מין אנדמי לעמק הירדן) מתיזים במקורם מים על הביצים

4

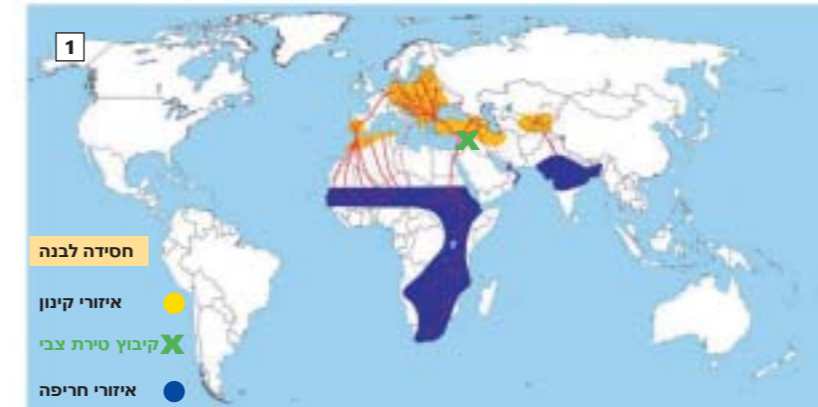
צילום: ד"ר יוסי לטם

היוקדות כדי לצנן. יצורים מעטים מלבד האדם נתגלו כמשתמשים בכלים. המפורסמים ביותר הם הקופים, כמו למשל השימפנזים, הבוחרים בדקדקות רבה גבעול ולאחר עיצוב מכניסים אותו לקני נמלים כדי לשלוף נמלים וטרמיטים. גם הרחם נצפה משתמש בכלים, שהרי ידוע כי הרחם מצליח לאכול את תוכנו של ביצי יען ועופות אחרים לאחר שהוא בוחר בקפידה אבנים ומשליך אותן במקורו על הביצים.

שני הגוזלים פרחו מן הקן בגיל 83 ימים. באירופה ידוע כי גוזלי החסידות עוזבים את קנם בתעופה בהיותם בני 58-63 ימים. נראה לנו כי הסיבה לכך היא שבאירופה לאחר כחודש הנקבה מצטרפת לזכר לחיפוש מזון. בקן שבטירת צבי נאלצה הנקבה לשהות בצמידות לגוזלים ולהצל עליהם, ולכן לא יכלה לסייע לזכר באיסוף המזון. בנוסף לכך הזכר עסק לא מעט בהבאת מים לצינון הגוזלים ולהשקייתם, ולכן קצב גידולם נתארך בשלושה שבועות נוספים.

בדברי חז"ל נאמר: "למה נקראת שמה חסידה, שעושה חסידות עם חברותיה", דהיינו משתפת עם חברותיה את מזונה (חולין ס"ג, 2). על פי ש.ל. גורדון מקור שמה על שום חסדה ואהבתה לאפרוחיה, בניגוד לבת יענה העוזבת את אפרוחיה לנפשם.

החסידה נחשבת לקדושה בעולם הנוצרי ובקרב עמי אירופה, כיוון שהיא מסמלת את הבשורה של ישו, את הצניעות, את בוא האביב וכן על שום תועלתה הרבה. החסידה, מלבד היותה חולפת נפוצה (מעל ישראל חולפים למעלה מ-600,000 פרטים באביב - כ-85 אחוז מהאוכלוסייה העולמית), נחשבת למין חורף בצפון ישראל ובמערבה ומקייצת נדירה יחסית.

וכיצד זוג חסידות מתמודד עם תנאי אקלים קיצוניים בפעם הראשונה בעולם. כבר בתחילת הדרך למדנו ממצלמת האינטרנט כי הנקבה לא נטשה את הקן ולו לרגע, ובמשך כל שעות היום עמדה מעל הגוזלים כשכנפיה שמוטות לצדדים כדי להצל עליהם ולמנוע את התייבשותם בחום הלוהט. הנקבה נעה מזריחת השמש ועד לשקיעתה כשגבה מופנה כל העת לשמש, עד כי ניתן היה לעקוב אחר תנועת השמש לפי זווית הגב שלה, כשהיא נעה ממזרח למערב במשך היום בהתמדה הראויה להערכה. ההורים והגוזלים נצפו כל זמן הקינון מלחיתים עם מקור פתוח

כדי לקרר את הגוף. תהליך ההלחנה גורם גם לאיבוד נוזלים בשל הגברת קצב הנשימה ואידוי מים גדול במיוחד, אך מכיוון שלחסידות (כמו לכלבים) אין בלוטות הזעה, ההלחנה היא הדרך היחידה של החסידות להיפטר מעודפי מהחום. בעוד באירופה הנקבה מצטרפת לזכר בחיפוש אחר מזון, כאן היא הוחלפה על ידי הזכר לדקות ספורות בלבד, כדי שהיא תוכל ל"חלץ את עצמותיה".

תוך כדי צפייה בחסידות באתר האינטרנט עלה יוסי לשם על דבר מוזר שמתרחש בקן; הזכר נראה מביא פעמים רבות קש

מותו בגיל שלושה שבועות לערך כתוצאה מהחום הכבד, והוא נמצא על ידי עירית רות וכינרת יוגב, בערב חג השבועות, מוטל מתחת לקן.

לאחר שקובי מרום דיווח ליוסי לשם על בקיעת הגוזלים בטירת צבי הגיע יוסי עם ידידו חומי סוויד (טייס דאונים ותיק שלקח חלק במחקרי נדידת החסידות המשותף לחיל האוויר בדאון הממונע). חומי נענה לבקשה להתקין על עמוד בגובה שישה מ' מצלמת אוויר-ליין משוכללת ושרת מחשב לאתר אוניברסיטת תל אביב והחברה להגנת הטבע (www.birds.org.il), כדי שכל עם ישראל יוכל לעקוב אחר תהליך הקינון המרגש בזמן אמיתי, כפי שנעשה בעבר עם התנשמות והבזים האדומים בהצלחה גדולה.

קהילת הצפרים בישראל ששמעה על הקינון הייתה בדעה נחרצת למדיי שאין כל סיכוי לגדל גוזלים ב"כבשן" של עמק בית שאן, שם כאמור מגיעה הטמפרטורה ל-43 מעלות צלסיוס בצל ול-55 מעלות בקרינה ישירה לקן. התקנת המצלמה הייתה עבורנו הזדמנות פז לעקוב באופן צרף אחר הקינון, וללמוד את כל שלביו

1. הקינון המוצלח בקיבוץ טירת צבי היה מעבר לגבול התפוצה העולמי הדרומי של מין זה, כפי שידוע עד כה.
2. ההורים ממשיכים לחזר בקן גם כשיש גוזלים מטופלים. החיזור מלווה בהטיית הצוואר אל הגב אחורה, תוך כדי הקשות מקור מהירות הנשמעות למרחקים.
3. חסידה במעופה. למעלה מחצי מיליון חסידות חולפות מעל שמי ישראל בנדידת האביב.
4. האם מצלה על הגוזלים המלחיתים דרך מקורם הפעור.

צילום: יובל אסדו

2

1

צילם: יובל אסדו

2

צילם: ד"ר יוסי לשם

פרטים צעירים, זקנים, תשושים או פצועים עשויים לקייץ בישראל. במשך חודש וחצי שהו הגוזלים עם הוריהם בבריכות הדגים ובסביבת הקיבוץ, כשמדי ערב היו חוזרים ללון בקן. באוגוסט הדרמה לא הסתיימה, כאשר אחד מהצעירים נלכד ברשתות הדיג וכמעט נחרץ גורלו, אך למזלו חולץ על ידי חבר קיבוץ ערני.

בספטמבר נטשה האם עם שני גוזליה את עמק בית שאן, והזכר נותר לבדו מצפה לשובם מאפריקה באביב הבא.

חשוב לציין כי פרשת החסידות מטירת צבי זכתה לחשיפה תקשורתית רבה, ומעל המצופה, והופיעה בעיתונות. השיא היה בעיתון Jerusalem post בפרשת הבחירות בין ברק לעמי איילון, כשזוג החסידות המפורסם הופיע בשער העיתון מעל שני הפוליטיקאים החשובים.

בשנת 2008 אנו מקווים לחדש את המעקב אחר משפחת החסידות מטירת צבי, להציב בקן גם מצלמה תרמית לראיית לילה, כך שגם ידידינו בחו"ל יוכלו לצפות ב"חדר המיטות" של החסידות שלנו בלילה. ♦

1. הזכר נוחת בקן עם קש רטוב שאותו הטביל מבעוד מועד בשלולית סמוכה, במטרה לצנן את הגוזלים. זוהי התצפית הראשונה בעולם בהתנהגות מסוג זה אצל עופות.
2. קובי מרום ואבנר יוגב עולים על מנוף בפינת החי כדי לטבע את גוזלי החסידות בקן.

